

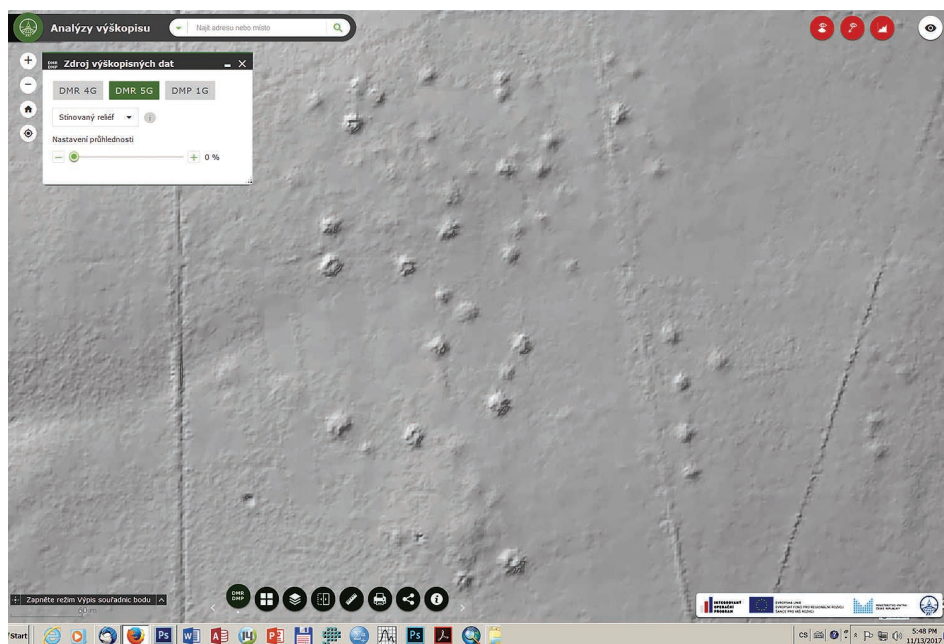
Martin KUNA

ANOTACE: *V současné době již česká archeologie disponuje, zejména díky nedávno ukončenému projektu Archeologická mapa ČR a vzniku infrastruktury Archeologický informační systém ČR (viz dále v tomto čísle), strukturovanými daty o poloze a charakteru desítek tisíc archeologických nalezišť, terénních výzkumů a náhodných nálezů. Paralelně s tvorbou této databáze byla digitalizována i veškerá originální terénní dokumentace v centrálních archivech Archeologických ústavů AV ČR. Kvalitní a snadno dostupné informace v podobě databází a webových aplikací přístupných odborníkům a širší veřejnosti mohou být motorem dalšího rozvoje oboru, ochrany archeologického dědictví i formování vztahu širší veřejnosti k němu. Je proto nejvyšší čas zamyslet se nad tím, jaká data, s jakou podrobností, jakou formou a komu chceme nabídnout. Autor se domnívá, a v tomto ohledu nejspíše není sám, že nastal čas na nové promyšlení a případnou změnu dosavadního přístupu odborníků k daným otázkám. Platí to nejen proto, že česká archeologie má potřebná data a technologie konečně k dispozici, ale i proto, že archeologické informace se již tak jako tak stávají součástí veřejného prostoru (například na mapových serverech).*

Úvod

Lehkost, s níž lze během několika vteřin na internetu zjistit, co skrývá pojem „informační společnost“, jako by sama potvrzovala, že v takové společnosti už reálně žijeme. Jak praví stránky Wikipedie, jde o „společnost založenou na integraci informačních a komunikačních technologií do všech oblastí společenského života v takové míře, že zásadně mění společenské vztahy a procesy. Nárůst informačních zdrojů a komunikačních toků vzrůstá do té míry, že ho nelze zvládat dosavadními informačními a komunikačními technologiemi“.¹ Týž zdroj uvádí i další charakteristiky, například: „Informatizace společnosti velmi výrazně zvětšuje objem potenciálních informací. Umožňuje vytvářet na stále větších plochách obrovské, dříve netušené zásobárny zaznamenaných znalostí a zkušeností, stále většími rychlostmi je podle předem stanovených hledisek třídit a vyvolávat z nich ty, o nichž se domníváme, že je potřebujeme.“² A do třetice: „Informace jsou pro udržitelný rozvoj klíčové. Stejně tak proces jejich vytváření, šíření a sdělování, který probíhá mezi jednotlivými aktéry a poskytuje tak prostor pro uplatnění principů kolektivní inteligence.“³

Rysy informační společnosti už nesporně pronikly i do archeologie. Takřka každý den hledáme nějakou odbornou informaci v bibliografických katalozích, veřejných digitálních mapách nebo na webových stránkách odborných institucí. Posuďme, kolik času tím ušetříme a kolik nových informací, jež by nám jinak zůstaly utajeny, získáváme – na tom nic nemění ani skutečnost, že občas požadovanou informaci nenajdeme nebo ji najdeme zkreslenou, anebo dokonce že občas narazíme na informaci, kterou jsme ani vědět nechtěli. Informační

technologie evidentně již změnily náš život a způsoby odborné práce, a to především díky obrovskému množství dat, která již byla kolektivním úsilím zpracována a vložena do veřejných médií tak, aby mohla být v co nejširší míře užívána.

V současné době stojí česká archeologie před významným krokem. Po více než dvou desetiletích práce na digitalizaci vlastních informačních zdrojů dnes obor může nejen čerpat informace z jiných oblastí digitální infrastruktury, ale má možnost i sdílet svá vlastní klíčová data a nabídnout je odborné archeologické komunitě i širší veřejnosti. V rámci projektů aplikovaného výzkumu *Archeologická mapa ČR* (dále AMČR) a *Archeologický informační systém*

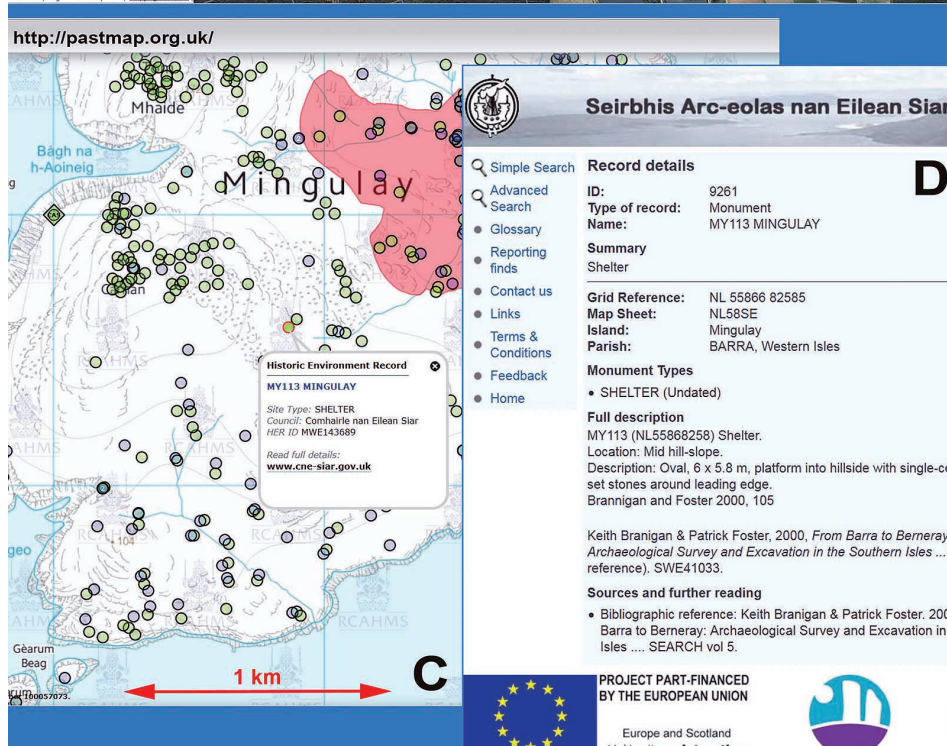
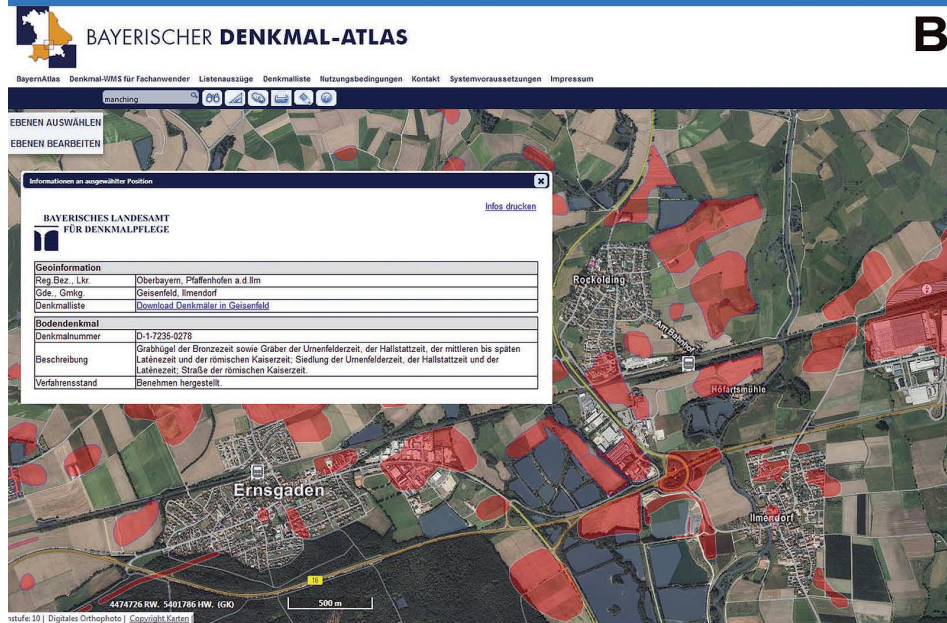
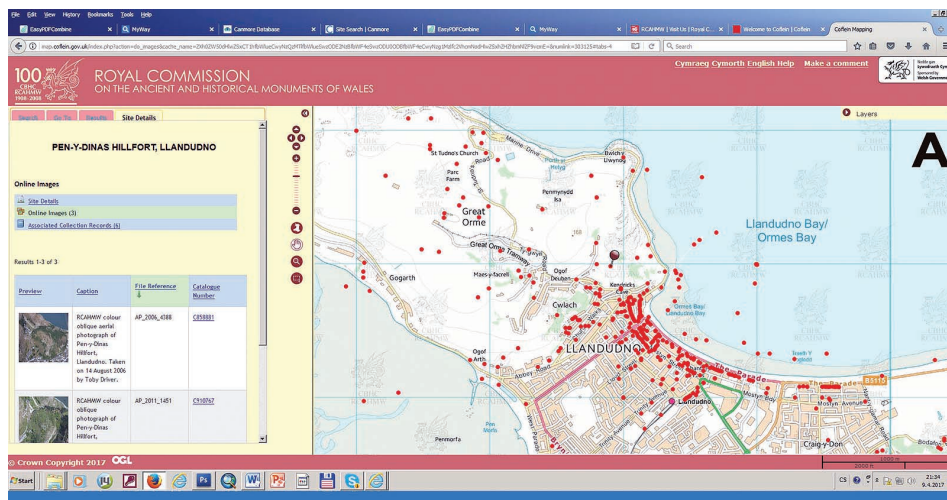
Obr. 1. Praveký mohylník u Hvožďan (okr. Tábor) na výškopisném modelu vytvořeném z laserových leteckých skenů (DMR 5G). Model je veřejně dostupný na geoportálu ČÚZK. Na daném snímku je vidět nejen většina mohyl pohřebiště, ale i sto let staré vkopy archeologů. Převzato z: <http://lags.cuzk.cz/dmr/>, vyhledáno 20. 11. 2017.

■ Poznámky

1 Informační společnost, Wikipedie, https://cs.wikipedia.org/wiki/Informa%C4%8Dn%C3%AD_spole%C4%8Dnost, vyhledáno 30. 10. 2017.

2 Jiří Cejpek, *Informace, komunikace a myšlení. Úvod do informační vědy*, Praha 2005, s. 234. Citováno podle hesla Informační společnost (pozn. 1).

3 Informační společnost (pozn. 1).

Obr. 2. Webové stránky zveřejňující „národní archeologické mapy“ široké veřejnosti. A: mapa na stránkách Cadw (pozn. 14), waleské agentury pro péči o kulturní dědictví; B: Bayerischer Denkmal-Atlas (pozn. 9) – mapa s popisem vybrané lokality; C: web Historic Environment Scotland (pozn. 11) – mapa lokalit s popisem vybrané lokality/objektu; D: podrobnější záznam o téže lokalitě.

ČR (AIS CR)⁴ byly od roku 2012 dodnes revidovány desítky tisíc databázových záznamů o terénních archeologických výzkumech v ČR a tento proces ukončil první etapu budování „národní archeologické databáze“ zahájenou na počátku 90. let minulého století. V době od povodně v Praze v roce 2002, a částečně jako její důsledek, došlo také k digitalizaci veškerých fondů v archivu terénní dokumentace Archeologického ústavu v Praze (ARÚP) a podobná digitalizace právě probíhá i v partnerském ústavu v Brně (ARÚB). Zároveň s tím byl utříděn a popsán archiv leteckých snímků, na jehož vytvoření ARÚP pracoval dvacet let, a digitalizována byla řada dalších dokumentů. V podobě informačního systému Archeologická mapa ČR, který byl v ostrém provozu spuštěn v červnu 2017, dnes existuje i nástroj, jímž lze rozsáhlé sdílení informací zajistit po technické stránce.⁵

Je proto zcela na místě položit si otázku, co všechno, komu a jakým způsobem je česká archeologie ochotna poskytnout a jaké důsledky to bude mít v rámci oboru i mimo něj. Spektrum otázek, které se zveřejněním archeologických dat souvisejí, zahrnuje několik tematických okruhů; shrnout je lze v následujících bodech:

- Potřebujeme jako obor a jako společnost široce sdílené odborné informace? K čemu? Je nějaká hlubší změna v ČR v tomto ohledu nutná?
- Jaká jsou rizika zveřejňování dat ve vztahu k široké veřejnosti? Přináší zveřejnění údajů ohrožení archeologického dědictví? Pokud ano, existují přínosy, které mohou případné škody vyvážit?
- Jaké jsou překážky při zveřejňování odborné terénní dokumentace? Existují v tomto směru nějaké legislativní či etické zábrany? Může být větší otevřenost informačních zdrojů pro obor přínosem? Nemí neetické informace nezveřejňovat?

Problémů je v těchto otázkách skryto víc než dost. Předložený článek se pokouší o jejich nastínění, ale nečiní si nárok na definitivní odpo-

■ Poznámky

4 Stručnou informaci o těchto projektech a historii informačních systémů v české archeologii obsahuje článek Martina Kuna et al. dále v tomto čísle.

5 Existující data jsou v současné době připravována pro import a budou do systému nahrána během roku 2018.

vědi. Ty možná budou známy po určitém čase, ale možná také, že nikoliv. To by nás však nemělo demotivovat, protože budeme-li se svými rozhodnutími čekat do doby, kdy budeme mít jistotu, že vše dopadne dobře, dopadne to nejspíše hůře, než mohlo. Mnoho věcí už totiž doba řeší za nás – svědčí o tom například stovky archeologických lokalit viditelných na veřejně přístupných mapách a lidarových snímcích na internetu (obr. 1). Budeme-li jako obor nadále utajovat svá data, můžeme se stát nejen směšnými před veřejností, ale zároveň můžeme propást možnost využít informačních technologií ku prospěchu svému i veřejnosti.

Náš obor i celou naši společnou charakterizuje společný rys – hledání potíží a právnických klíčků, které by nám v nějaké aktivitě mohly bránit. Zkusme tentokrát tento přístup odložit stranou. Základní problém byl přece odstraněn: relevantní data byla shromážděna, jakkoliv se to před dvaceti lety zdálo ležet za hranicemi snů. Je proto čas zamyslet se nad tím, co s těmito daty chceme jako obor udělat a jak by ta data oboru a veřejnosti mohla prospět. Zamysleme se nad tím, kam jako obor směřujeme a kam chceme dojít. Teprve potom se zabývejme překážkami, jež nám mohou stát v cestě, a hledáním způsobů, jak je překonat.

Základní druhy informací a proč je zveřejňovat

Uvedme hned na začátku, že diskusi zde nevedeme o digitálních technologiích a informacích v obecném slova smyslu, tedy o vědeckých publikacích, objevech, metodách, teoriích atd., ale jen o speciálním segmentu archeologických odborných dat, který souvisí s terénním archeologickým výzkumem a jeho bezprostředními výstupy. Je známo, že v archeologii mají data tohoto typu zvláštní postavení: nejsou totiž jen popisem a interpretací určitého pramene, ale *de facto* jeho součástí. Jelikož při terénním výzkumu terénní situace zpravidla zaniká, stává se jejich popis primárním, jakkoliv zástupným zdrojem informací pro další studium. Zveřejnění terénní dokumentace proto lze chápat spíše jako zpřístupňování pramenů než jako publikaci autorských děl, i když rysy druhého typu mají dané dokumenty nepochybně také a je třeba to respektovat. Ze specifické povahy těchto dat vyplývá jejich důležitost, i když v legislativě jí dosud pozornost většinou věnována není.⁶ Informace o terénních archeologických výzkumech lze členit do zhruba tří skupin či úrovní: – archeologická mapa – stručné údaje o výskytu (poloze a druhu) archeologických nálezů v krajině a výzkumech (pozorováních) na nich provedených; – nálezové zprávy a další terénní dokumentace pocházející z terénních archeologických výzkumů;

– (zdrojová) data vznikající expertní analýzou terénních situací a odebraných vzorků.

Archeologická mapa je základní rovinou informace a klíčem k rovinám ostatním. V ideálním případě by měla představovat vyčerpávající („autoritní“) seznam archeologických pozorování v terénu, fixovat je v prostoru a přidělovat jim jedinečné a perzistentní identifikátory.⁷ Z povahy archeologických pramenů ovšem vyplývá, že taková mapa má kumulativní charakter a její „vyčerpávající“ povaha platí ve vztahu k dostupným poznatkům, nikoliv archeologickému dědictví obecně (jehož velkou část ještě neznáme).

Nálezová zpráva je dokument obsahující základní popis a výsledky konkrétního terénního archeologického výzkumu. Jejím cílem je umožnit myšlenkovou rekonstrukci prozkoumaného archeologického kontextu v jeho rysech podstatných pro vědecký výzkum, tj. zejména zachytit relevantní vztahy mezi nemovitými a movitými nálezy, stratigrafickými jednotkami a dalšími prvky archeologického kontextu. Nálezová zpráva se skládá z výběru terénní dokumentace a dalších informací a sama je součástí terénní dokumentace. Její obsah je dán oborovými směrnici, v budoucnu možná bude upraven i zákonem. Nálezovou zprávu rozšiřuje další terénní dokumentace (např. původní terénní plány, varianty fotografií, deník výzkumu), která je v souladu s „dobrou praxí“ ukládána v archivech terénní dokumentace a/nebo digitálních repozitářích a která umožňuje závěry nálezové zprávy rozšířit či přezkoumat. Zvláštní skupinu dokumentů tvoří letecké snímky identifikující nové archeologické lokality pomocí vegetačních a dalších příznaků. Do stejné kategorie patří i ostatní typy dat z dálkového průzkumu, které v tomto textu ponecháváme stranou.

Jako expertní (zdrojová) data chápeme informace vznikající především expertní analýzou v terénu odebraných vzorků artefaktů, ekofaktů a přírodních faktů. Tato data zpravidla vznikají během mimoterénní fáze archeologického výzkumu jako výsledky specializované diagnostické činnosti, z nichž vycházejí závěry nálezové zprávy nebo následujících publikací.

Jednotlivé roviny informací jsou vzájemně propojeny, avšak je třeba mezi nimi rozlišovat, protože z hlediska existujících právních předpisů mohou patřit do různých kategorií. Česká archeologie nebyla dosud v ohledu zveřejňování svých odborných informací (na všech uvedených rovinách) příliš otevřená, a to ani v rámci odborné komunity, ani směrem k veřejnosti. Obtížný přístup k odborným informacím má nutně negativní dopady, neboť:

– brzdí vědecký výzkum, a to především spotřebou kapacit na opakovaný sběr základních

dat, omezováním potenciálu pramenů nesystematičností jejich identifikace, ztrátou jejich vyvídací hodnoty apod.;

– je překážkou v účinné památkové ochraně archeologického dědictví a v územním plánování; – znesnadňuje kontrolu kvality terénní archeologické práce,⁸ jejímž základním předpokladem je aktuální informace, kde, kdo a proč provádí či provedl terénní výzkum; – opomíjí veřejnost jako potenciálního partnera archeologických aktivit a hlavního příjemce výsledných znalostí.

Některé evropské země jsou v tomto ohledu mnohem otevřenější (obr. 2). Jako příklad lze uvést *Bayerischer Denkmal-Atlas* zpřístupňující podrobnou archeologickou mapu Bavorska se základními údaji o druhu a stáří desítek tisíc archeologických lokalit.⁹ Ještě dále jde skotská databáze *Canmore*¹⁰ a portál *Historic Environment Scotland*.¹¹ Na něm lze nalézt nejen polohu cca 300 tisíc archeologických a historických lokalit (včetně několika tisíc lodí potopených u skotských břehů),¹² ale i dokumentaci k nim; zveřejněny jsou zde i georeferencované a interpretované letecké snímky a další dokumenty. Rejstříky archeologických památek zveřejnilo také ministerstvo kultury Dánska¹³ nebo *Cadw*, vládní agentura pro historické prostředí Walesu.¹⁴ Zveřejnění dat v těchto zemích samozřejmě napomáhá nejen rozvoj samotné archeologie a její finanční zajištění, ale i jednoznačný právní rámec uvedených států, dlouhodobě budovaný vztah veřejnosti ke krajině a historickému dědictví, respekt k soukromému vlastnictví a další rysy společenského života omezující rizika zneužití informací. Podobné projekty se

■ Poznámky

⁶ Martin Kuna et al. dále v tomto čísle.

⁷ Podrobněji: ibidem.

⁸ Zavádění standardů a kontrola kvality terénního výzkumu je v zemích s vyspělou archeologií významným tématem, viz Willem J. H. Willems – Monique H. van der Dries (edd.), *Quality Management in Archaeology*, Oxford 2007.

⁹ Web *Bayerischer Denkmal-Atlas*: <http://www.blfd.bayern.de/denkmalersfassung/denkmaliste/bayernviewer/index.php>, vyhledáno 2. 11. 2017.

¹⁰ Web *Canmore* – National Record of the Historic Environment: <https://canmore.org.uk/>, vyhledáno 2. 11. 2017.

¹¹ Web *Historic Environment Scotland*: <http://pastmap.org.uk/>, vyhledáno 2. 11. 2017, též na internetových stránkách: <http://portal.historicenvironment.scot/>, vyhledáno 2. 11. 2017.

¹² Této tématice se dále věnuje také web *Marine Scotland*: <http://pastmap.org.uk/>, vyhledáno 2. 11. 2017.

¹³ Web *Fund og Fortidsminder*: <http://www.kulturarv.dk/fundogfortidsminder/>, vyhledáno 10. 11. 2017.

¹⁴ Web *Cadw*: <http://cadw.gov.wales/historicenvironment/recordsv1/cof-cymru/?lang=en>, vyhledáno 2. 11. 2017.

však v poslední době rozebíhají i v postkomunistických zemích, a to například v Rumunsku (Národní archeologický seznam Rumunska – RAN), kde již došlo k zveřejnění archeologické mapy na webu,¹⁵ nebo Bulharsku, kde se archeologická mapa připravuje, i když dostupná má být pouze pro odborníky.¹⁶ V Čechách zatím došel nejdále projekt *Státního archeologického seznamu ČR* (SAS; v péči Národního památkového ústavu) zveřejňující na webu mapu archeologických památek generalizovanou do podoby tzv. území s archeologickými nálezy.¹⁷

Veřejná archeologická mapa – ohrožení, nebo ochrana dědictví?

Pocit, že zveřejnění archeologické mapy je pro památky nebezpečné, sdílí řada archeologů, a to jak u nás,¹⁸ tak v zahraničí.¹⁹ Ve prospěch tohoto názoru lze nejspíše tu a tam najít konkrétní doklady; otázkou však je, zda na druhé misce vah neleží rizika mnohem větší, byť přesně neměřitelná a dosud přehlížená. Zvažme proto dříve, než začneme bít na poplach, následující body jako teze k další diskusi:

– Utajování informací nemusí mít očekávaný efekt. Ti, kdo archeologické lokality systematicky vykrádají, potřebné informace stejně mají, nebo si je dovedou zjistit jinde.

– Snadný přístup k mapě archeologického dědictví může zvýšit pozitivní zájem veřejnosti o archeologické památky a napomoci jejich ochraně při každodenních činnostech i v mimořádných situacích.

– Utajování dat prohlubuje názor, že archeologické dědictví je ve výhradní kompetenci odborníků. Tento postoj je ve svých důsledcích pro archeologii nebezpečný.

– V žádném dosavadním návrhu na větší otevřenost nejde o zveřejnění všech informací beze zbytku, nýbrž o změnu principu a nalezení rozumné cesty.

Argument, že údaje o výskytu archeologických lokalit jsou tak jako tak neutajitelné před těmi, kdo informace zneužívají, je poměrně oprávněný. Nejde jen o to, že informace dnes kolují na webových stránkách různých zájmových skupin a jsou běžně dostupné v odborné literatuře; informace jsou k dispozici i v přehledné mapové formě. Například již zmíněný SAS dnes eviduje takřka 32 tisíc lokalit – území s archeologickými nálezy. V tomto počtu je zahrnuto například kolem 700 lokalit s označením „hrad“ a skoro 2 000 lokalit označených „tvrz“, dále 335 lokalit, které mají v názvu obsaženo slovo „hradiště“, a 268 areálů, v jejichž názvech se objevuje slovo odvozené od „mohyla“. V případě prvních typů lokalit se daný výběr takřka blíží skutečnému celkovému počtu památek na území ČR. SAS sice primárně slouží agendě

památkové péče a na širší veřejnost zaměřen není, nicméně je jí přístupný a vzhledem k míře zobecnění i srozumitelný. Lze říci, že pro případné zneužití tento zdroj stačí, i když ke studiu a zájmové činnosti jen částečně.

Informace o archeologických lokalitách je možné získat i z jiných zdrojů, například z leteckých map dostupných na běžně užívaných mapových portálech, jakož i ze starých map a výškopisných modelů odvozených z laserových leteckých snímků na internetu. Z lidarových map lze reliéf krajiny často vidět lépe než v terénu samotném nebo na plánu, a to s vysokou prostorovou přesností a s řadou detailů (obr. 1).²⁰ I tyto informace jsou pochopitelně zneužitelné, jakkoliv mnohonásobně převažuje jejich pozitivní dopad pro vědecký výzkum a mnoho dalších oblastí života.

Archeologické památky nejsou narušovány jen záměrně; naopak, většinou jde o škody vzniklé z lhostejnosti a neznalosti. Utajení archeologické mapy možná ochrání určitý počet lokalit před poškozením, ale zároveň tím archeologie přichází o potenciální příznivce z řad veřejnosti, kteří by byli ochotni archeologické lokality chránit nebo je alespoň nevědomky nepoškodovat, například při lesnické činnosti, kultivaci půdy, územním plánování a výstavbě apod. (obr. 3–5). Pozitivní efekt by možná nenastal hned, avšak vznikl by nezbytný základ, na němž by bylo možné postoj veřejnosti postupně kultivovat a především důvěryhodně prezentovat celkovou šíři problému.

Je paradoxní, že veřejnost nemá k dispozici snadno dostupné údaje, jejichž pomocí by mohla chránit svůj majetek – archeologické dědictví. Odborníci ani kapacity policie na ostrahu desítek tisíc archeologických lokalit nestačí, avšak veřejnost by k ní mohla účinně přispívat, třeba jen hlášením podezřelých aktivit na známých místech ve svém okolí. Navíc veřejné povědomí, že archeologické dědictví je součástí krajiny a zdravá krajina je podmínkou kvalitního života, by pomohlo vytvářet pozitivní postoj veřejnosti k archeologickým památkám a být jedním ze zdrojů kulturní identity.

Archeologické výzkumy jsou často vnímány jako zbytečnost nebo dokonce jako překážka ekonomického rozvoje. Z velké části je to způsobeno tím, že veřejnost a veřejní činitelé nemají o charakteru, rozsahu a významu archeologických stop v krajině konkrétní představu. Málokdo z řad veřejnosti si uvědomuje, že správný přístup k archeologickému dědictví nemůže být ani v jeho ochraně za každou cenu, ani v jeho plošném ničení, nýbrž jedině v rozumném hospodaření²¹ s ním. Zveřejnění archeologické mapy považujeme za první krok, jak přístup k archeologickému dědictví postavit na zdravý

základ a nepřesné všeobecné soudy nahradit konkrétními strukturovanými poznatky.

Bylo by nebezpečné trvat na tom, že archeologií se mají zabývat jen archeologové, kteří veřejnost seznámí pouze s tím, co uznají za vhodné. Archeologie u nás není pevnou a trvalou součástí veřejného prostoru. Zabydlet v něm se může, ale právě tak z něj může být postupně vysouvána, a to s negativními dopady na její financování jako vědy a správy kulturního dědictví. Nabízí se proto otázka, zda jisté riziko ztrát spojené se zveřejněním nemůže být nakonec vyváženo mnohem zásadnějšími společenskými zisky a prospěchem samotného archeologického dědictví.

Veřejnou dostupnost kvalitní archeologické mapy proto považujeme za velmi užitečnou, a to nejen pro obec archeologů, ale i širší veřejnost. V mnoha ohledech (vědecká práce, správa archeologického dědictví) ovšem může mít mapa význam jen tehdy, bude-li na ni spolehnouti, tj. pokud bude obsahovat ne-li veškeré dostupné informace, tedy alespoň naprostou většinu. Tento předpoklad sice umožňuje nezahrnout do ní některé velmi citlivé informace (např. polohu pravěkých pohřebišť patrných na nových leteckých snímcích, vybrané lokality jiného typu), ale počet takových případů by měl být malý.

Před kým a proč tajíme terénní dokumentaci?

Zatímco užitek z archeologické mapy může mít nejen vědecká obec, ale i pracovníci ve sféře stavebních a průmyslových firem, orgánů státní správy a samosprávy, učitelé a široká veřejnost obecně, snadný přístup k terénní dokumentaci ocení především odborníci. Nálezové zprávy a originální dokumenty pocházející z terénního archeologického výzkumu totiž ob-

■ Poznámky

15 Web RAN: <http://ran.cimec.ro/sel.asp?Lang=EN>, vyhledáno 2. 11. 2017.

16 Osobní sdělení N. Kečevy (Národní archeologický ústav Bulharské akademie věd).

17 Web SAS ČR: http://isad.npu.cz/tms/arch_public/index.php?client_type=map_resize&Project=TMS_ARCH_PUBLIC&client_lang=cz_win&strange_opener=0, vyhledáno 2. 11. 2017.

18 Např. Jan Klápště, Hospodaření s vodou ve středověké vsi Ve spáleném u Vyžlovky na Černokostecku, *Archeologické rozhledy* LXVIII, 2016, s. 132.

19 *Ärger um die bayerische „Schatzkarte“*, <http://www.landschaftsmuseum.de/Seiten/Denkmal/Metallsonden.htm>, vyhledáno 18. 1. 2018.

20 Příspěvek Martina Gajdy v tomto čísle.

21 Tento pojem uvedl do české archeologie Evžen Neustupný v článku Kam česká archeologie?, *Archeologické rozhledy* XLIII, 1991, s. 364.

3

4

Obr. 3. Praveká mohyla u Hluboké nad Vltavou (okr. České Budějovice) zničená recentní lesní cestou. Podobným škodám by možná šlo bránit, kdyby byla přesná poloha archeologických lokalit běžně dostupná. Foto: Martin Kuna, 2003. Archiv Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i., DT-6.

Obr. 4. Hradiště Plešivec u Rejkovic (okr. Příbram). Kamenný val hradiště narušený oplocením lesní školky. I tato škoda je nejspíše zbytečná. Foto: Martin Kuna, 2003.

sahují vesměs odborné údaje, pro veřejnost možná místy zajímavé, ale málo využitelné. Přesto existuje k jejich zveřejnění u jisté části obce archeologů odpor, který souvisí s následujícími (částečně nesprávnými) předpoklady:

- terénní dokumentace je autorským dílem a její zveřejnění bez svolení nositele práv odporuje autorskému zákonu;
- údaje z terénní dokumentace mohou být vědecky využity jinými odborníky dříve než samotným autorem, čímž by byli autor a jeho zaměstnavatel poškozeni;
- náhled do originální terénní dokumentace umožňuje veřejnou kontrolu kvality odborné práce, což pro část odborníků nemusí být příjemné.

Předpoklad ochrany terénní dokumentace autorským zákonem a z něj údajně vyplývající nutnost souhlasu autora s jejím zpřístupněním či zveřejněním je v české archeologii již součástí tradice. Dodržováním povinnosti získat souhlas autora (vedoucího výzkumu) se studium dokumentů z cizích výzkumů v minulých desetiletích administrativně značně komplikovalo, i když k požadovanému souhlasu nakonec většinou došlo (pokud byl žadatel trpělivý a žádost vůbec podal). Je však zajímavé, že uvedený přístup byl nakonec v podstatě zbytečný, protože platný autorský zákon v ČR²² řeší situaci jinak.²³ Podstatné rysy legislativní situace lze v ohledu terénní dokumentace shrnout takto:

- zákonem je chráněno „dílo“, tj. konkrétní textový, obrazový, zvukový atd. výtvar, nikoliv infor-

mace, které dílo zahrnuje (autorský zákon, § 2 odst. 6);²⁴

- terénní dokumentace může být jako celek v určitých případech autorským dílem, a to dílem vědeckým či odborným, ale většinou se skládá jak z částí, které znaky autorského díla nenaplnují (např. seznamy, rutinní popisy, formuláře apod.), tak z částí, které ochrany ve smyslu autorského zákona požívají (např. fotografie či kresby – díla výtvarná);²⁵

- všechny součásti terénní dokumentace, které mají povahu „díla“, lze chápat jako zaměstnanecká díla (§ 58 autorského zákona). Aniž by rušil tzv. osobnostní práva autora, svěřuje zákon majetková autorská práva, tj. zejména právo dílo zpřístupnit a zveřejnit, do rukou zaměstnavatele (§ 12 autorského zákona);

- zveřejněním terénní dokumentace nemizí nutnost, aby s některými jejími částmi bylo nadále zacházeno jako s „dílem“, a tedy nositel práv – zaměstnavatel – byl požádán o souhlas v případech, že dílo (nebo jeho část) má být použito jako součást jiného díla (např. při použití fotografie do publikace).

Terénní archeologické výzkumy směřjí v ČR provádět jen tzv. oprávněné organizace, které získaly k terénním výzkumům povolení od Ministerstva kultury ČR. Jejich zaměstnanci provádějí terénní výzkumy v rámci pracovního poměru k daným organizacím a tuto činnost mají nepochybně ve své pracovní náplni. Veškeré výstupy z této činnosti lze proto klasifikovat jako „zaměstnanecká díla“. Osobnostní práva autora (viz § 11 autorského zákona) se tím neruší, ale na zaměstnavatele přecházejí tzv. majetková autorská práva, která zahrnují právo dílo užít, rozmnožovat, sdělovat veřejnosti, vystavovat apod. Terénní dokumentace tedy není ve vztahu k autorovi nechráněná, ale není to on, nýbrž zaměstnavatel, kdo rozhoduje o způsobu a míře zveřejnění, a od něj je také nutno v případě zájmu o nezveřejněný dokument získat souhlas.

Je tedy zřejmé, že zaměstnavatel může rozhodnout i o tom, zda určitý typ dokumentů z jeho

provenience bude zpřístupněn všem potenciálním uživatelům prostřednictvím elektronického systému. Zveřejnění je rozhodně užitečné, ale teoreticky může autora a jeho instituci poškodit v tom smyslu, že umožní jinému odborníkovi publikovat významný nález dříve než jeho náleze. Jelikož v tomto ohledu autorský zákon žádné vodítko neposkytuje, do hry vstupují interní dohody obce odborníků. I když případy zneužití odborného výsledku obsaženého v náleze zprávy jiným odborníkem jsou velmi vzácné, lze jako rozumný kompromis navrhnout zavedení určité ochranné lhůty (ARÚP počítá se třemi lety od odevzdání náleze zprávy), po kterou by terénní dokumentace byla sice uložena v systému, ale zpřístupněna veřejnosti by mohla být jen se zvláštním souhlasem zaměstnavatele.

Automatické zveřejnění terénní dokumentace po uplynutí tří let od odevzdání náleze zprávy (tedy tří až šesti let od ukončení terénního výzkumu) by mělo patřit k „dobré praxi“ oboru, byť k němu nelze žádnou z oprávněných organizací nutit. Z nároku na zveřejnění lze samozřejmě připustit výjimky, například u starších či dlouhodobých výzkumů, jejichž vědecké

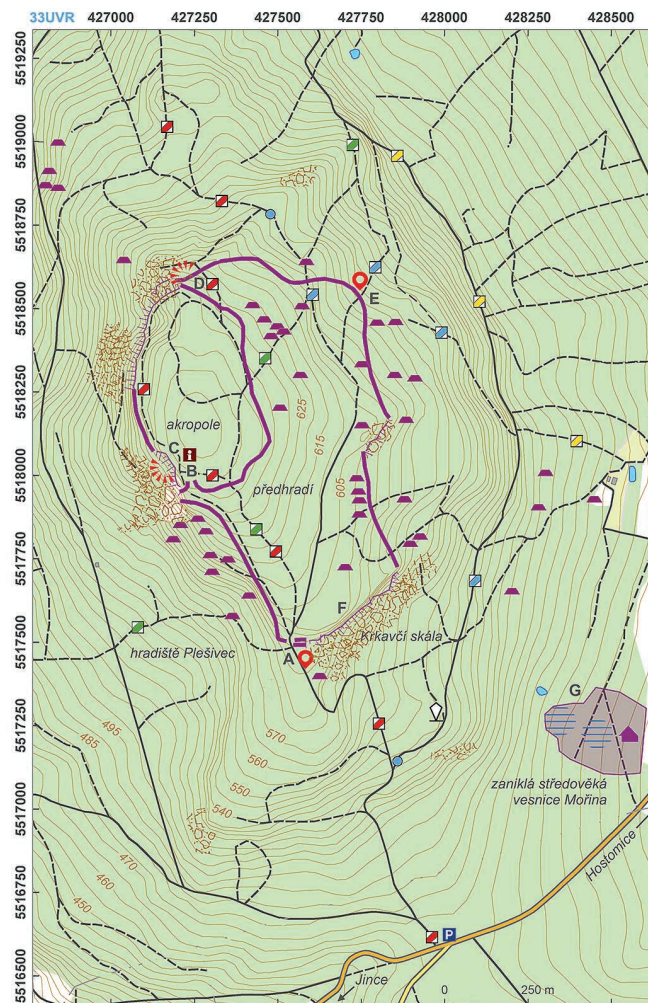
■ Poznámky

22 Zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů.

23 Za cenné konzultace děkuji zejména JUDr. Jitce Malé ze Střediska společných činností AV ČR.

24 „Dílem podle tohoto zákona není zejména námět díla sám o sobě, denní zpráva nebo jiný údaj sám o sobě, myšlenka, postup, princip, metoda, objev, vědecká teorie, matematický a obdobný vzorec, statistický graf a podobný předmět sám o sobě.“

25 V případě fotografií se jedná o dílo chráněné ve smyslu autorského zákona vždy, i když jde o fotografii provedenou rutinním způsobem. Také plán/nákres lze v naprosté většině případů považovat za autorské dílo výtvarné (poznámka JUDr. J. Malé).

5

Obr. 5. Hradiště Plešivec u Rejkovic (okr. Příbram). Dva plány lokality s různým účelem: vlevo přesnější plán hradiště s dokumentací recentních škod v jeho areálu, vpravo plán hradiště zpracovaný pro turistické využití. Na plánu vlevo (z r. 2004) jsou zaměřeny valy (1), skalní hrany (2) a terénní zlomy (3), lesní cesty (4), suťové svahy (5) a zaniklý lom (6). Dále jsou zaměřeny jednotlivé vkopy nelegálního detektorového průzkumu (9) a plochy s větší hustotou vkopů (7–8), recentní porušení valů (10) a plochy pasek související s aktuální těžbou dřeva, často narušující pravé valy. Na plánu vpravo (z r. 2013) jsou kromě valů hradiště zaneseny i novověké milíře v okolí hradiště (bez nároku na úplnost souboru) a plocha zaniklé středověké vsi Mořina. Zaměřil a zpracoval: Martin Kuna.

zpracování trvá dlouho, ale dané organizaci na nich mimořádně záleží. Takových výzkumů typu „rodinného stříbra“ však v žádné instituci není mnoho, a i u nich lze zveřejnit alespoň něco, co uspokojí veřejnost, poskytne základní informace odborníkům, ale neohrozí prvenství v publikování celkového výsledku.

Možnost zneužití dokumentů v systému AMČR omezuje fakt, že uživatelská aplikace Digitální archiv AMČR²⁶ zpřístupňuje jen náhle-

dy stránek a neumožňuje stažení dokumentů do počítače uživatele. V případě fotografií je tak neoprávněně použít díla prakticky vyloučeno (nepočítáme-li použití *screenshotu* s nízkou kvalitou), u textových dokumentů by to znamenalo část díla opsat. V každém případě však je třeba s příslušnými částmi zveřejněného díla zacházet podle autorského zákona a respektovat osobnostní autorská práva. Ta zahrnují především právo být uveden jako autor,²⁷ a pokud má být dílo (část díla) použito k vytvoření jiného díla (např. převzetí plánu jako ilustrace do knihy), je nutné i slušně požádat o souhlas toho, kdo spravuje majetková práva k dílu, tedy zaměstnavatele autora.

Očekávané zveřejnění terénní dokumentace může vytvářet jistý tlak na vedoucí terénních výzkumů a jejich zaměstnavatele, aby výsledky svých terénních výzkumů publikovali včas. Je-li takový tlak přiměřený, může být pozitivní a může omezit četnost případů, kdy výzkumy základního významu ani po mnoha letech nejsou publikovány (mají-li vůbec náležitou zprávu).

Jako pozitivní efekt lze vnímat i potenciální veřejnou kontrolu výstupů terénní práce (obr.

6). „Hrozba zveřejnění“ může příznivě ovlivnit kvalitu odevzdaných nálezkových zpráv jak po stránce obsahové, tak technické. Tato možnost představuje další rovinu kolektivní tvorby informačních zdrojů, o níž se v konceptu informační společnosti mluví.²⁸

Můžeme tedy shrnout, že pro plošné tajení výsledků odborné práce v podobě terénní dokumentace schází racionální důvod. Naopak existuje mnoho důvodů, proč terénní dokumentaci po určité, nedlouhé době od zpracování výzkumu plošně zveřejňovat, byť určité výjimky nejsou nemožné. Zveřejňování se může promítnout do vyšší kvality terénní práce, kvality

■ Poznámky

26 Viz Kuna et al. dále v časopise.

27 I toto je spíše otázkou slušnosti než znění práva. V případě zaměstnaneckého díla, nesjedná-li si zaměstnavatel a zaměstnanec-autor jinak, se má za to, že zaměstnanec svolil, aby bylo dílo na veřejnosti uvedeno pod jménem zaměstnavatele. To samozřejmě nevylučuje možnost zaměstnavatele uvést i jednotlivé autory, kteří se na tvorbě díla podíleli (poznámka JUDr. J. Malé).

28 Viz Kuna et al. dále v časopise.

Obr. 6. Rostoky (okr. Praha-západ). Dokumentační snímek superpozice dvou objektů, kamenné pece raně středověkého domu 1132.1 nad zásobní jámou 1132.2. Výzkum Martina Kuny v roce 2006. Snímek umožňuje verifikaci stratigrafického vztahu. Foto: Archiv Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i.

dalších vědeckých výsledků a celkového obrazu archeologie před veřejností (mnohé dokumenty, např. staré plány lokalit a fotografie, mohou být pro veřejnost zajímavé, i když odborně s nimi pracovat nebude – viz obr. 7–8).

Komu patří zdrojová data?

Expertní data, která jsou z archeologických nálezů získávána speciálními laboratorními či jinými postupy, představují další rovinu odborných informací. K takovým datům patří například analýzy lidských a zvířecích kostí, determinace rostlinných makrozbytků či pylového spektra, dále výsledky fosfátových analýz, geofyzikálního měření, údaje chemické a izotopové analýzy, radiometrické datování, měřičská dokumentace apod. Primárně tato data slouží badatelům, kteří je vytvořili, a to jako podklady pro formulaci závěrů jejich výzkumu. Je ovšem zřejmé, že jednou získaná data mohou být použita opakovaně, různými badateli a k různým cílům, verifikací publikovaných závěrů počínaje a odbornou syntézou konče. Z hlediska oboru jako celku je opakované použití dat efektivnější než sběr dat nových, nemluvě o tom, že často může jít o data, která jsou nenahraditelná. Bylo by proto žádoucí, aby veškerá data z archeologických výzkumů, a primárně z výzkumů financovaných z veřejných zdrojů, byla archivována a dána veřejnosti k dispozici pro další výzkum, a to bez dlouhých odkladů. Některé státy si předností takového postupu již uvědomily a podnikly v tomto směru příslušné kroky.

Například americká grantová agentura National Science Foundation (NSF) se otázkou sdílení dat zabývá velmi podrobně. Jde o významnou instituci na poli financování základního výzkumu v USA. V roce 2017 NSF rozdělila 7,5 mld. USD, tj. 24 % federálních výdajů na vědu.²⁹ (Pro srovnání uvedme, že analogická instituce v ČR, Grantová agentura ČR, distribuovala v roce 2016 přibližně 3,7 mld. Kč, což představovalo asi 13 % výdajů z 28,6 mld. Kč, jež šly na podporu vědy a výzkumu ze státního rozpočtu ČR.) Podle platných zásad NSF, které vstoupily v platnost v roce 2011, musí být součástí každé grantové přihlášky návrh, jak bude po skončení projektu naloženo se získanými daty, přičemž NSF trvá na tom, aby v „rozumné době“ po skončení projektu byla všem badatelům zpřístupněna veškerá primární data, vzorky, sbírky, metadata a další doprovodný materiál;

6

nositelé grantových projektů jsou povinni sdílení svých dat umožnit a podporovat.³⁰ Zadávací dokumentace projektů NSF neříká, jak dlouhá má být „rozumná doba“, respektive ponechává její stanovení na zvyklostech v daném oboru (tato doba je však zároveň jedním z hodnocených aspektů přihlášky).

Z dalších institucí uvedme ještě zásady centra PASSCAL,³¹ zapůjčujícího na dobu výzkumných projektů týmům amerických univerzit nákladná seismologická zařízení. Data naměřená těmito přístroji v terénu se do centrální databáze (IRIS)³² povinně odevzdávají ihned po skončení výzkumu, v případě delších projektů dokonce již během terénních prací. Na žádost nositelů projektu mohou data zůstat důvěrná po dobu dvou let od skočení projektu, ale v případech, kdy je grant získán pouze na terénní činnost, je maximální ochranná lhůta zkrácena na tři měsíce.

Spojené státy americké mohou být stěží považovány za stát, který by různé oblasti společenského života reguloval nadměrně a bez dobrých důvodů; lze proto věřit tomu, že i pravidla výše uvedeného typu přispívají k efektivitě výzkumu a úsporám veřejných prostředků. Málokterý přístup je však americké situaci více vzdálen než ten, který dosud převládá v české archeologii. Zde totiž:

- poskytovatelé prostředků na výzkum (grantové agentury, ministerstva, Akademie věd) otázky získaných archeologických nálezů, vzorků a dat neřeší;
- oprávněné archeologické organizace jsou si ce povinny se řádně postarat o archeologické nálezy typu artefaktů, ale s odebranými vzorky zpravidla zacházejí jako se spotřebním materiálem a uchováním dat se nezabývají vůbec;
- data (někdy dokonce i samotné vzorky) jsou tradičně chápána jako majetek experta, který

může rozhodovat o tom, co a kdy zveřejní či dá ostatním k dispozici;

– zveřejněním se rozumí vytvoření expertního posudku, případně publikace, v nichž data často vystupují jen v podobě sumárních tabulek či grafů, avšak zcela výjimečně jsou zdrojová data zpřístupněna jako elektronická databáze sloužící dalšímu výzkumu;

– výsledky analýzy dat jsou (často? občas?) záměrně fragmentarizovány do dílčích částí, aby vznikl větší počet publikací;³³

■ Poznámky

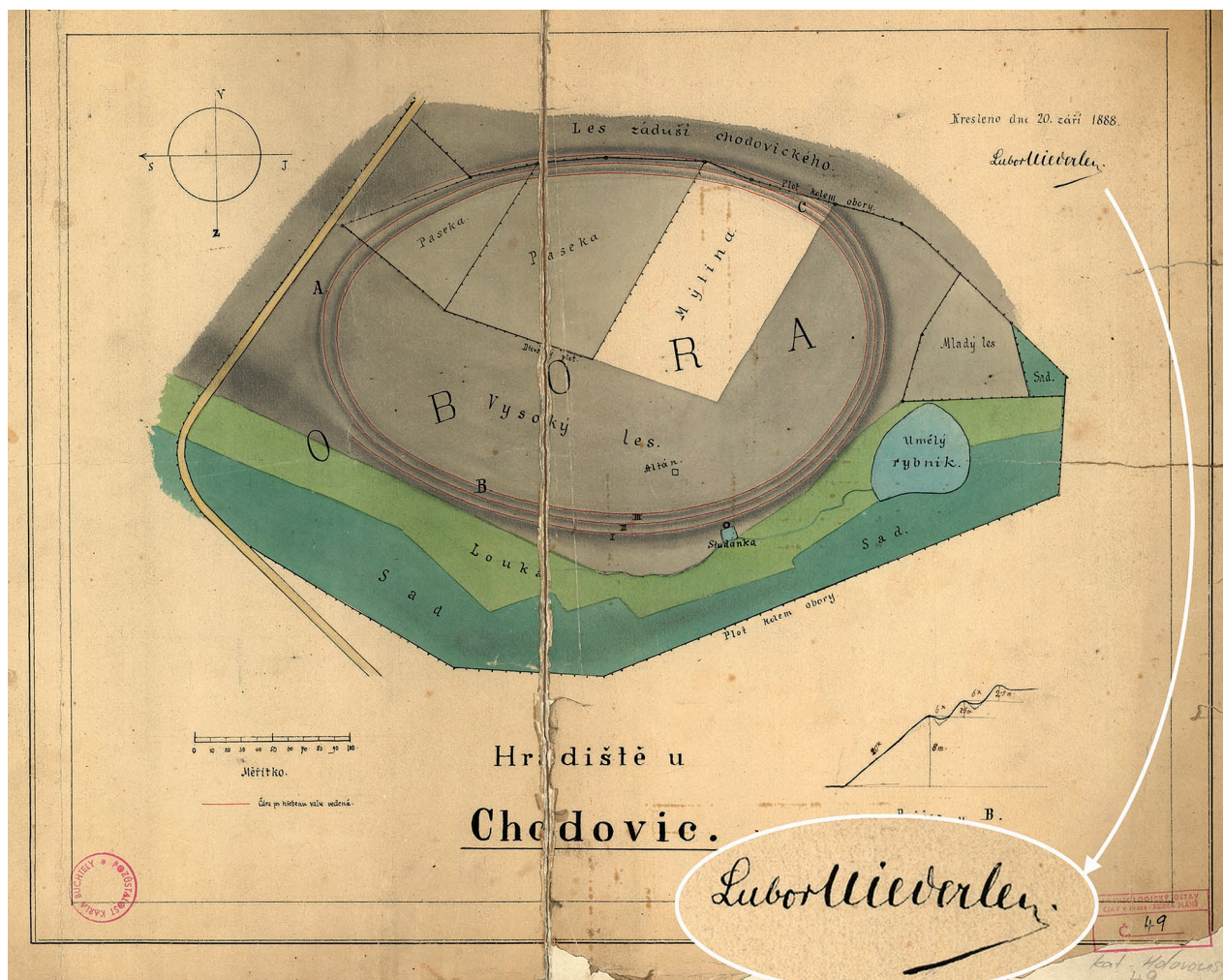
29 Web National Science Foundation: <https://www.nsf.gov/about/>, vyhledáno 20. 11. 2017.

30 „Investigators are expected to share with other researchers, at no more than incremental cost and within a reasonable time, the primary data, samples, physical collections and other supporting materials created or gathered in the course of work under NSF grants. Grantees are expected to encourage and facilitate such sharing. Privileged or confidential information should be released only in a form that protects the privacy of individuals and subjects involved.“ Proposal & Award Policies & Procedures Guide, National Science Foundation, https://www.nsf.gov/pubs/policydocs/pappg17_1/pappg_11.jsp#XID4, vyhledáno 1. 2. 2018.

31 Web Portable Array Seismic Studies of the Continental Lithosphere (PASSCAL) Instrument Center: <https://www.passcal.nmt.edu/content/general-information/policy/data-delivery-policy>, vyhledáno 20. 11. 2017.

32 IRIS – The Incorporated Research Institutions for Seismology.

33 I to je jeden z příkladů obtížné vratných škod, které české vědě způsobil systém hodnocení vědeckých výstupů, tzv. „kafemlejnek“. Václav Hořejší, Hodnocení vědy: Proč „kafemlejnek“ nemele, jak by měl?, Česká pozice 2012, http://ceskapozice.lidovky.cz/hodnoceni-vedy-proc-kafemlejnek-nemele-jak-by-mel-f66-/forum.aspx?c=A120828_135843_pozice_75948, vyhledáno 20. 11. 2017.

7

Obr. 7. Plán hradiště u Chodovic (k. ú. Holovousy v Podkrkonoší, okr. Jičín) z roku 1888 je vzácnou ukázkou bohatství archeologických archivů. Plán byl s největší pravděpodobností dílem Lubora Niederla, pozdějšího prvního ředitele Státního archeologického ústavu a jednoho ze zakladatelů české archeologie. Převzato z: Archiv Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i., PY-49001.

– postupem doby se většina zdrojových dat ztrácí se změnou softwaru na lokálních počítačích, ukončením kariéry badatele apod.

V tomto způsobu zacházení s daty zřejmě česká archeologie není – v kontextu evropských zemí – ojedinělá. V poslední době se zdá, že se danému stavu konečně začíná věnovat pozornost;³⁴ v českém prostředí patří k prvním vlaštovkám například paleobotanická databáze CZAD nebo palynologická databáze PALYCZ.³⁵ Rozhodně není třeba čekat, až budou změny zaváděny v důsledku připravovaných evropských směrnic, protože jejich formulace může trvat ještě léta. Provedení mnoha důležitých kroků k nápravě přitom není tak těžké.

V první řadě je třeba zpochybnit představu, že data jsou výhradním majetkem experta jako

osoby. Majetková práva, včetně práva na zpřístupnění a zveřejnění, patří tomu, kdo analýzu dat objednal a zaplatil (tj. zaměstnavateli), ať už data vznikla ve stálém pracovním poměru experta, na základě dohody o provedení práce nebo obchodní smlouvy.

Praxe je samozřejmě složitější než tento teoretický pohled. Expertní analýzy bývají často prováděny bez explicitních dohod s příslušnými odborníky a další postup se řídí různými zvyklostmi. Při velkých záchranných výzkumech si ce úkoly expertům zadává vedoucí archeolog z oprávněné organizace, ale náklady na analýzy bývají kryty z prostředků investora, který je podle zákona povinen výzkum hradit. I když zdravý rozum říká, že i takové financování pochází svým způsobem z veřejných zdrojů (investor výzkum nefinancuje na základě vlastního rozhodnutí a vlastního zájmu, ale je k tomu přinucen státem, který by jinak musel výzkum financovat z peněz daňových poplatníků), z legislativního hlediska tomu tak není; do hry o majetková práva k datům by proto mohl vstoupit i investor. Stává se také, že experti analýzy provedou z badatelského zájmu o věc, tedy zdarma, za minimální cenu nebo za příslib

společné publikace, a striktní postup vůči nim by pak byl netaktní či netaktický.

Těchto problémů je tedy dost na to, abychom nad celou věcí zlomili hůl a nechali problematiku nadále jejímu osudu. To by však byla škoda, protože ke ztrátám dat, a tedy plýtvání kapacitami oboru dochází průběžně a v obrovském množství. Řešení však existuje a lze ho považovat za univerzální a potenciálně účinné; opírat by se mohlo o následující body:

– do smlouvy o provedení záchranného archeologického výzkumu mezi oprávněnou archeologickou organizací a investorem výzkumu vždy zahrnout bod, že majetková práva k datům zís-

■ Poznámky

34 Příspěvek Davida Nováka dále v časopise.

35 Web CZAD – Česká archeobotanická databáze: <http://www.arup.cas.cz/czad/>, vyhledáno 20. 11. 2017. – Dagmar Dreslerová – Adéla Pokorná, Archaeobotanical Database of the Czech Republic, in: Martin Kuna (ed.), *Structuring archaeological evidence. The Archaeological Map of the Czech Republic and related information systems*, Prague 2015, s. 129–133. – Web PALYCZ: <https://botany.natur.cuni.cz/palycz/>, vyhledáno 20. 11. 2017.

kaným z archeologických nálezů získává organizace provádějící výzkum;

– expertní analýzy objednávat výhradně na základě smlouvy mezi vedoucím terénního výzkumu a příslušným expertem, přičemž do smlouvy zahrnout pravidla uchovávání, zpřístupňování a zveřejňování dat;³⁶

– do těchto pravidel zahrnout bod, že zdrojová data (nejen souhrn výsledků) jsou součástí expertní zprávy a musejí být archivována (stejně jako nálezné zprávy);

– pro zveřejnění dat nastavit stejné podmínky jako pro terénní dokumentaci (tj. například ochrannou lhůtu tři roky od provedení/zaplacení expertní analýzy).

Nastavení těchto pravidel je samozřejmě vynutitelné jen do určité míry, avšak to neznamená, že systém nebude fungovat. Podobně, tj. na bázi dobrovolnosti, několik let fungoval i systém IDAV, a přesto byl oboru mimořádně prospěšný. Budou-li uvedené principy zacházení s daty akceptovány odbornou obcí, mohou se brzy stát normou, i když nebudou mít výslovnou oporu v zákoně. A i kdyby se zprvu podařilo získávat a zachovávat pro budoucnost jen část dat, bude to přínos. Pokud se postup osvědčí, může se respektování pravidel stát velmi rychle kritériem pro výběr spolupracujících expertů a převládnout v celém oboru.

Po technické stránce již není problém data uložit a do budoucna udržovat jejich čitelnost, přinejmenším za předpokladu elementárních zásad přípravy pro archivaci. Součástí budoucích pravidel musí být například stanovení „minimálních“ (všem společných) datových struktur a formálních vlastností archivovaných souborů. První, částečný krok k jejich definici již byl učiněn na pracovišti ARÚP v podobě směrnice o zpracování a evidenci ekofaktů³⁷ a není důvod v dalším rozpracování návodu nepokračovat.

Kdo, komu a co?

Jak bylo již řečeno výše, široké zpřístupňování odborných informací neznamená zpřístupnění všeho a všem. Něco takového by nebylo vhodné s ohledem na možné ohrožení lokalit a práva autorů na přednostní publikaci výsledků. Zpřístupňování dat je v systému AMČR odstupňováno podle uživatelských rolí, které systém zavádí. Těch je celkem pět a vzájemně se liší nejen šíří přístupných informací, ale i v dalších ohledech (např. právy stran zapisování a editace dat).³⁸ Uživatelské role jsou následující:

– A („anonym“): tuto roli nabude každý uživatel. Má právo prohlížet a exportovat archivovaná data, tvořit výpisové sestavy;

– B („badatel“): každý uživatel, který se zaregistruje a je schválen správcí systému; typicky

může jít o zájemce o archeologii, studenty nebo archeology mimo oprávněné organizace. Mají právo vkládat data o samostatných akcích včetně dokumentů;

– C („archeolog“): uživatel registrovaný jako zástupce některé z organizací oprávněných k provádění archeologických výzkumů (jmenovitě uvedený v dohodě mezi ARÚP a danou organizací). Může vkládat a přihlašovat projekty, zapisovat zprávy o akcích včetně dokumentů;

– D („archivář“): pracovník některé z organizací provozujících AMČR (ARÚP a ARÚB) pověřený prováděním formální a obsahové kontroly záznamů vkládaných uživateli úrovně B a C;

– E („administrátor“): odpovědný pracovník pověřený správou systému. Může dávkově vkládat data, mazat záznamy, spravovat uživatelské účty a spravovat hesláře.

Oprávnění odvozená od uživatelských rolí jsou bez výjimek kumulativní, tj. každá vyšší role disponuje všemi oprávněními nižších uživatelských rolí. Uživatelská role je vždy vázána na konkrétní uživatelský účet a každá organizace může být v systému zastoupena uživateli s různými právy. Ve věci zveřejnění informací vychází aktuální řešení ARÚP/ARÚB z následujících principů:

– širší veřejnosti, tj. uživatelům A, jsou zpřístupňovány pouze archivované záznamy (ZAA) o projektech a akcích, tj. takové údaje, které byly zkontrolovány archivářem. Ostatním uživatelům jsou zpřístupněny i nearchivované záznamy těchto kategorií, které jsou oprávněni zapisovat; jejich editace je ovšem umožněna jen těm, kteří je používají;

– u dokumentů se zveřejnění řídí zpřístupněním akce/lokality, k níž se vážou, a zároveň zpřístupněním konkrétního dokumentu. V případě, že stupeň zpřístupnění záznamu akce/lokality je nižší než u dokumentu, může uživatel s nižším oprávněním vidět jen metadata, nikoliv jeho obsah;

– v principu budou všem uživatelům přístupné všechny záznamy o projektech, samostatných akcích a lokalitách (v rozsahu tzv. Zprávy o archeologické akci). S těmito záznamy budou automaticky zpřístupněny i dokumenty typu hlášení, příloh ZAA, krátkých zpráv apod. (nikoliv nálezné zprávy);

– v rámci záznamů o akcích a lokalitách mohou zůstat částečně nebo zcela utajeny záznamy týkající se vybraných citlivých případů (např. některých lokalit zjištěných leteckou prospekci a detektorovým průzkumem); jejich přístupnost lze dělit mezi uživatele C a D. Utajení se projevuje tak, že údaje o akci/lokalitě se uživatelům s nižšími právy vůbec nezobrazí, a to ani v mapě, ani ve výpisu z databáze, a nebudou zpřístupněny ani k záznamům připojené dokumenty;

– při zacházení s dokumenty, které mají poten-

8

Obr. 8. Fotografie z českého muzea zachycující soubor nálezů únětické kultury z Mikovic u Kralup nad Vltavou (okr. Mělník). Dokument je nejen zajímavou ukázkou prezentace exponátů v muzeu, ale i klíčem k správnému určení nálezů (starší záznamy v archivu zmiňovaly jako místo původu Minkovice v okrese Liberec). Foto: Archiv Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i., TX-1941-3130.

ciální povahu autorského díla (nálezné zprávy, fotografie, plány apod.), budou respektovány zásady autorského zákona. To znamená, že tyto dokumenty budou zveřejněny jen se souhlasem statutárního zástupce příslušné organizace, a to na základě dohody s ARÚP/ARÚB;

– u všech zveřejnitelných dokumentů bude všem uživatelům k dispozici údaj, že dokument existuje, a jeho stručný metadatový popis (autor, rok, typ dokumentu apod.); k vlastnímu zveřejnění (v podobě čitelných náhledů stránek) však dojde v případě souhlasu statutárního zástupce organizace s časovým odstupem, a to podle data odevzdání do archivu, případně provedení výzkumu. Nálezné zprávy tedy budou automaticky zveřejněny až po uplynutí

■ Poznámky

36 Tato zásada by samozřejmě měla platit i opačně, protože v některých případech může jít o projekt organizovaný přírodovědci, v němž archeologové vystupují jako dodavatelé dat.

37 Směrnice ARÚP č. 2/2016.

38 Web AMČR-Help: <http://www.archeologickamapa.cz/help/>, vyhledáno 20. 11. 2017.

Tab. 1. Typy informací v systému AMČR a jejich zpřístupnění různými uživatelskými úrovněmi. Dokumenty jsou zveřejňovány v podobě čitelných náhledů textových stránek a obrazových souborů. Stahování dokumentů uživatelem není umožněno. Zpracoval: Martin Kuna, 2017.

ochranné lhůty, jejíž délka je navržena na 3 roky od jejich archivace. Další terénní dokumentace (fotografie, plány atd.) bude zveřejňována zároveň s nálezkovou zprávou; u (starších) výzkumů, o kterých dosud nebyla podána nálezková zpráva, bude ostatní terénní dokumentace (pokud existuje) zveřejněna po 10 letech od ukončení terénního výzkumu;

– i v případě, že statutární zástupce organizace souhlasí s paušálním zveřejňováním dokumentů podle výše uvedeného schématu, lze na základě jeho přání zveřejnění dokumentace k některým konkrétním výzkumům odložit o dobu delší, než je navržena ochranná lhůta. Týkat by se to mělo ovšem pouze výjimek, například výzkumů aktuálně zpracovávaných pro publikaci apod.

Nastíněné zásady jsou přehledně uvedeny i v tab. 1. Pracoviště ARÚP a ARÚB jsou rozhodnuta aplikovat tyto zásady na veškeré dokumenty vlastní provenience a v současné době již zahájila jednání o souhlasu s jejich aplikací i na dokumenty ostatních organizací. Na tomto místě lze pouze apelovat na to, aby se otevřený přístup k informacím stal vůdčím principem správy dat v míře co největší. Informace o softwarových nástrojích, jimiž bude zveřejnění zajištěno, obsahuje jeden z dalších článků v tomto čísle.³⁹

Závěr

Archeologie dnes bezesporu těží z rychlého vývoje digitálních technologií, a to především tím, že může využívat různé oblasti digitálních infrastruktur, jako jsou internetové mapy, letecké laserové skeny, staré mapy, digitálně zveřejněné archivy a mnoho dalších. V současné době stojí náš obor před možností obohatit národní digitální infrastrukturu i o svá vlastní data, a to jak ku prospěchu svému, tak dalších částí společnosti. Česká archeologie má tímto poměrně dobrou šanci zaujmout čestné místo v disciplíně *digital humanities*, která se právě organizuje napříč humanitními obory na české i evropské úrovni.⁴⁰

V rámci české archeologie považujeme určité změny v přístupech k informacím za nezbytné. Potřebné změny by se měly dotknout jak kvality informací (např. standardizace), tak jejich zveřejňování. Obě roviny považujeme za jeden z klíčových předpokladů dalšího vývoje

POLOŽKA	Dostupné uživateli				
	A	B	C	D	E
METADATA					
poloha (PIAN) a databázový záznam (ZAA) projektů, samostatných akcí a lokalit	X	X	X	X	X
poloha (PIAN) a databázový záznam (ZAA) akcí a lokalit odůvodněně skrytých				X	X
záznam o dokumentech k projektům, akcím a lokalitám	X	X	X	X	X
záznam o dokumentech k akcím a lokalitám odůvodněně skrytým				X	X
DOKUMENTY VZNIKLÉ V ARÚP/ARÚB					
hlášení, přílohy NZ a krátké zprávy	X	X	X	X	X
NZ a expertní posudky po 3 letech od archivace		X	X	X	X
NZ a expertní posudky do 3 let od archivace				X	X
ostatní terénní dokumentace lokalit a akcí se zveřejněnou NZ	X	X	X	X	X
ostatní terénní dokumentace k akcím starším 10 let bez NZ	X	X	X	X	X
ostatní terénní dokumentace k akcím mladším 10 let bez NZ				X	X
ostatní terénní dokumentace týkající se odůvodněně skrytých akcí a lokalit				X	X
letecké snímky s omezeným rizikem zneužití	X	X	X	X	X
letecké snímky lokalit s rizikem zneužití			X	X	X
DOKUMENTY VZNIKLÉ V OSTATNÍCH OAO					
hlášení, přílohy NZ a krátké zprávy	X	X	X	X	X
NZ v případě souhlasu OAO (režim jako ARÚP/ARÚB)		X	X	X	X
ostatní dokumenty v případě souhlasu OAO (režim jako ARÚP/ARÚB)	X	X	X	X	X
dokumenty bez souhlasu OAO se zveřejněním				X	X

oboru. Domníváme se, že pro sebe i pro širší veřejnost může česká archeologie prostřednictvím digitálních technologií udělat více než pouhou prezentaci významných nálezů na rovině, která se označuje jako *infotainment* (i když důležitější je samozřejmě i to).

V pojetí AMČR pochopitelně nejde o to, zveřejnit automaticky a všem všechny dostupné informace. Jde však o to, obrátit princip zveřejňování a podíl zveřejněných dat podstatně zvýšit: místo zveřejnění „pouze toho, co zveřejněno být musí“ by měl být veřejnosti umožněn přístup ke „všemu, co zveřejněno být může“. I nadále může zůstat určitý okruh dat, jež zveřejněna nebudou, ale měli bychom se snažit, aby jich bylo co nejméně.

Předložený článek se pokusil rozebrat hlavní otázky vztahující se ke správě a využití dat týkajících se terénních archeologických výzkumů v ČR v rámci právě dokončeného informačního systému. Motivů k jeho vytvoření bylo mnoho; k nejdůležitějším z nich patřila záchrana nenávratně mizejících dat, jejich revize a zpřehlednění do podoby informačního systému a využití ve prospěch vědecké práce, péče o archeologické dědictví a osvěty. Naším hlavním závěrem je, že chceme-li pro tyto oblasti archeologické práce skutečně něco udělat, máme takřka všechny možnosti v ruce. Není třeba čekat na legislativní či institucionální úpravy té či oné oblasti archeologické práce. Pokud o změnu stojíme a považujeme ji za užitečnou, stačí jediné – začít.

Článek vznikl v rámci grantového projektu Archeologický informační systém ČR – druhá generace (reg. č. CZ.02.1.01/0.0/0.0/16_013/0001439) pod správou Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR s podporou operačního programu Výzkum, vývoj a vzdělávání (OP VVV).

■ Poznámky

³⁹ Příspěvek Martina Kuny et al. dále v časopise.

⁴⁰ Web CZDHI – Czech Digital Humanities Initiative: <https://czdhi.ff.cuni.cz/cs/>, vyhledáno 20. 11. 2017.